

Bir alymyň gözi bilen: Mongoliya

Category: Kitapcy, Ýol ýazgylary

написано kitapcy | 23 января, 2025

Bir alymyň gözi bilen: Mongoliya BİR ARAŞTIRMACININ GÖZÜYLE
MOĞOLİSTAN

■ Giriş

Bu çalışmamız, Moğolistan Milli Devlet Üniversitesi Asya Araştırmaları Uluslararası Bilimsel Konferansına Bildiri olarak sunulmuştur.

Asya Araştırmaları için sunduğumuz, Bildiriye yeni ilaveler yapılarak Makale haline dönüştürülmüştür. Tamamen araştırma, gözlem ve birebir görüşmeler sonucunda bu çalışma meydana getirilmiştir.

Türklerin tarih sahnesine ilk defa çıktığı en eski ata yurduna ve bilinen en eski yazılı kaynaklarına ev sahipliği yapan Moğolistan ile Türkiye arasındaki ilişkiler tarih boyu hiç kesilmemiştir. Uçsuz bucaksız Moğolistan topraklarından da geçen ve Anadolu'ya kadar uzanan tarihi İpek Yolu, birbirinden mesafe olarak çok uzak bu iki kardeş ülke ve halklar arasındaki ilişkilerin devamına da vesile olmuştur. Bugün de bu ilişkiler aradaki mesafenin uzaklığına bakılmaksızın bütün sıcaklığı ile hala muhafaza edilmektedir.

20. yüzyılda ivme kazanan teknoloji, iletişim ve ulaşım alanındaki gelişmeler, ülkeler arasındaki ilişkileri yoğunlaştırmış ve buna paralel olarak uluslararası ilişkilerde işbirliğinin önemi de giderek artmıştır.

Moğolistan'ın yüzölçümü, 1.565.500 km² Başkenti, "Kızıl Kahraman" anlamına gelen Ulanbator, dünyanın en soğuk üç başkentinden biridir. Moğolistan'ın nüfusu 2010 sonu itibarıyla 3.000.000'u aşmış durumdadır. Moğolistan'da nüfusun yüzde 56'sı şehirlerde yaşamaktadır. Taşradakiler ise uçsuz

bucaksız bozkırda ger (yurt) adını verdikleri çadır kentlerden oluşan, gerler de üç nesil bir arada yaşamaktadır. Moğollar çok misafir perverdirler. Misafirlerine, kımız ve kurutulmuş peynir ikram ederler. Ülkenin tek kentsel yerleşim birimi sayılabilecek başkent Ulanbator, toplam nüfusun yüzde 34'ünü barındırmaktadır.

■ Tarihte Türk-Moğol İlişkileri

M.Ö. 3. yüzyılda kurulup güçlenen Hun İmparatorluğu'nun içersinde Moğol kabilelerde bulunuyordu. Hun egemenliğinden itibaren, Türk boylarıyla Moğol kabileleri arasındaki mücadelelerde, Cengiz Han, ortaya çıkana kadar üstün taraf genelde, Türklerdeydi, Cengiz Han, dünya tarihinin en ünlü cihangiridir. Kimse onun yaptığı fütuhata yapmadı yapması da mümkün değil, 20 yıl içinde Moğolistan'dan başlayarak Çin ortalarına ve Hazar Denizi'ne ulaştı, Cengiz Han'ın kurduğu devletin idari, siyasi, askeri ve mali kademelerinde genellikle Türkler yer almıştır. Bu güne kadar Cengiz Han ve Moğol devlet teşkilatı hakkında yapılan incelemeler göstermiştir ki; Moğol İmparatorluğu'nun ana vasfında Türk kültürü hâkimdir. Cengiz Han'ın kurduğu Moğol İmparatorluğunun toprakları geniş, ömrü ise kısadır. Göçebelerin İmparatorluğu diye nitelenir. Oysa bıraktığı medeni kalıntılar halen yaşar. Cengiz Han, ortaya çıktıktan sonra ise Moğol istila dalgaları, Orta Asya'daki Türkmen boylarını önlerine katıp sürükledi, yâda ordularına katılmak zorunda bıraktı. Dörtnala giderken dakika da altı ok atabilen Moğol atlıları böylece, Ortadoğu'nun değişik bölgelerinde, Türklerin kültürel ve etnik ağırlığının artmasına geniş topraklarda, Türk dilinin ve kültürünün yerleşmesine vesile oldu, daha sonra kurdukları imparatorlukta azınlıkta kalan Moğollar, büyük ölçüde Türkleşip İslamlaştılar, Cengiz Han'ın haleflerinin kurduğu Altınordu (Kıpçak Bozkırı ve Batı Sibiryaya) ve Çağatay Maverâünnehir, Yedisu ve Doğu Türkistan hanlıkları, tümüyle Türkleşti ve İslamlaştı, Çağatay hanlığının yerini alan Timur'un (1370 -1405) Türk ve Müslüman İmparatorluğu, Moğol

geleneğini sürdürdü. Timur'dan sonra gelenler, Semerkant ve Herat'ta parlak bir kültür yarattılar. Moğol devlet geleneğinin, Eski Türklere dayandığını, Eski Türk Devlet geleneğinin de, Moğollar sayesinde Osmanlıya kadar taşındığını söyleyebiliriz. Dünyada çeşitli, çok sayıda tarih miraslarını hem toprak altında hem de toprak üstünde barındıran tek ülke Moğolistan'dır. Moğolistan'da tarihi eserlere çok önem verilir. Tarihi eserlerin korunması ve gelecek nesillere ulaştırılması için yaşlılar "Ey çocuklar tarihi değeri olan, taş ve heykellerle oynanmaz, Tengiri öfkelenir" diye uyarırlar. Moğolistan'da bulunan çok sayıda nehir, göl, dağ adlarının Türk kökenli olduğu bilinmektedir. Moğolların tarihinde Türk, Türkün tarihinde Moğollar vardır.

13. Yüzyılın başında Moğolların tarih sahnesine çıkışına ilişkin yazılanlar gibi daha önce adı sanı duyulmayan küçük bir halk, birden bire Asya'nın en büyük gücü haline geliyor. 20 yıl içinde kudretinin doruklarına çıkarak dünyayı önünde diz çöktürebiliyor. 13. yüzyılın başında dünya nüfus hareketlerine göz atacak olursak, Moğolistan'da çeşitli kabileler halinde yaklaşık 700 bin insan yaşarken, Kuzey Çin 60 güney Çin 30 milyonluk bir nüfusa sahipti. Orta Asya ve İran'da hüküm süren Harezmi Devleti'nde yaklaşık 20 milyon, Kıpçakların egemenliğindeki İdil ve Karpatlar takriben 8 milyon, Kafkaslar'da yaklaşık 5 milyon insan vardı. Bu rakamlara Selçukluların egemenliğindeki Anadolu ile Türkistan ve Sibirya'daki yaşayanları da katarsak korkunç bir oransızlık söz konusudur. Moğollar bozkırın mirasını devraldılar. Hunların, Göktürklerin ve Uygurların kurduğu göçebe imparatorlukların mirasçısıydılar. Cengiz Han, İmparatorluğun merkezi olarak Hunların ve Göktürklerin Ötüken'ini seçmesi bir tesadüf olmasa gerek, Moğollar 13. Yüzyılda bozkır kavimlerinin birliğini sağladılar. Cengiz Han, öncelikle Moğolistan'daki kabileleri birleştirdi. Moğolların birleşmesiyle yetinmeyip imparatorluğa giden yolun açılması da gerekiyordu, Cengiz Han'ın Moğolların tek hâkimi haline gelmesini, ilk olarak Öngütlerce, istenmeyen ancak bunu başaramayan bu halklar, Moğollara katıldılar. Katılan belli

başlı halklar ise, Naymanlar, Merkitler, Uygurlar, Tatarlar, Keraitler ve diğer Moğol kabileleri. Özellikle Uygurların katılımı, Cengiz Han, devletinin kaderini belirledi.

Harezmi seferine çıkan Cengiz Han karşısında Türklerden Kurulu ordular buldu. Bu ordular ve bağlı olduğu devletler Karahıtaylar, Harezmişahlar ve Kıpçaklar ortadan kaldırıldığında, Türk halkları kitleler halinde imparatorluğa katıldı. Türkler de aynen Moğollar gibi “yeryüzünde tek bir hükümdar” olması gerektiğine inanıyordu ve her iki halk yüzyıllardır ortak bir yaşam sürüyordu. Daha önceki İmparatorluklarda yönetenler Türklerdi, şimdi bu konumu Moğolların elde etmiş olması bir şey değiştirmiyordu. İki Türk boyu arasındaki mesafe, bir Türk boyuyla bir Moğol boyu arasındaki mesafeden çok daha fazla değildi. Mağlup edilen Türk halklarının, Cengiz Han devletini kendi devletleri gibi benimseyip Moğollarla birlikte seferden sefere koşmaları bunun kanıtıydı.

■ Günümüz Türk-Moğol İlişkileri

Geçmişten günümüze taşıdığımız kuvvetli dostluk ve kardeşlik bağlarına sahip Türkiye ile Moğolistan arasında diplomatik ilişkilerin tesisin 45. Yıldönümünü geride bırakmış bulunuyoruz. Kardeş iki halk yönetim şekline kaynaklanan nedenlerden dolayı kısa bir süre birbirlerinden ayrı kalmış, 24 Haziran 1969 tarihinde ise Türkiye Cumhuriyeti ile Moğolistan arasında diplomatik ilişkiler başlatılmıştır. Kısa süre de olsa birbirinden ayrı kalmalarına, rağmen, ortak tarih ve kültürlerinin verdiği güç ile büyük bir gönül birlikteliği içinde bulunmuşlardır. Moğolistan ve Türkiye yüzyıllardır devlet olmanın haklı gururuna sahiptirler.

1992 yılında Moğolistan Dış İşleri Bakanı Ts. Gombosuren'in Türkiye'yi ziyaret etmesiyle ikili ilişkiler ivme kazanmış 1996 yılında Ulanbator'da Türkiye Büyükelçiliği, 1997 yılında Ankara'da Moğolistan Büyükelçiliği açılmıştır. İki ülke arasındaki işbirliğinin geliştirilmesinde üst düzey görüşmeler önemli yer almaktadır. Bu bağlamda, 1998 yılında Moğolistan

Cumhurbaşkanı N.Bagabandı, 2004 yılında Başbakan M. Enhbold. Türkiye'yi, 1995 yılında Cumhurbaşkanı S.Demirel 2002 yılında Cumhurbaşkanı A.N.Sezer ve 2005 yılında Başbakan R.T.Erdoğan Moğolistan'ı ziyaret etmişlerdir.

1995 yılında Moğolistan ile Türkiye arasında işbirliği protokolü imzalanmıştır. Bu süre içerisinde, yatırımı teşvik etmek, vergi indirimi, ticaret ve ekonomik işbirliğini geliştirmek, eğitim, bilim, kültür, spor, sağlık, turizm ve gümrük alanlarında işbirliğini sağlamak gibi konularda 10'u aşkın protokol ve anlaşma yapılmıştır. Bu da iki ülke arasındaki ilişkinin yasal dayanağını oluşturmakta ve başarılı bir şekilde uygulanmaktadır.

Moğolistan, Türk tarihi, Türk dili, Türk kültür ve medeniyeti açısından büyük önem taşımaktadır. Bu topraklar, tarihte pek çok Türk boyunun ortaya çıktığı, kader birliği yaptığı, zamanla millet olup devletler kurduğu ve gök kadar engin ülkelere sahip olduğu "büyük geçmiş" in eşsiz mirasını üzerinde barındırmaktadır.

Moğolistan'da eski Türk yazıtları içinde en fazla tanınan üzerinde en fazla araştırma ve inceleme yapılmış olan Orhun yazıtlarından Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtları Khoshoo-Tsaidam bölgesindeki Orhun ırmağı civarında, Tonyukuk yazıtları ise Bayn-Tsokto bölgesinde Tuul ırmağı yakınlarındadır. Orhun Vadisi 1220 yılında İpek yolunun kavşak noktası olup, Harhorin ilçesi ise Kubilay Han, Pekin'e gelene kadar Moğol İmparatorluğu'nun merkezi olmuştur.

Bölgede bu gün birçok ülke kazı ve araştırma çalışmaları yapmaktadır. Bölgede çalışma yapan ülkeler arasında Japonya, Fransa, Almanya, ABD, Rusya, Güney Kore, başta gelmektedir. Türkiye ise Moğolistan'daki Türk Anıtları Projesi (MOTAP) ile bu ülkeler arasında başı çekmektedir.

Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA), 1994 yılından beri Moğolistan'da faaliyet göstermekte ve geçen süre içerisinde yaklaşık olarak 450 Proje ve toplam 25 milyon dolar değerinde ekonomik, teknik, eğitim, sosyal ve kültürel proje gerçekleştirmiştir.

TİKA, tarafından yapılan kazı çalışmalarında 2000 yılında,

Bilge Kağan mezarında, kazı sırasında değerli tarihi eserler bulunmuştur. Altın, Gümüş ve Bronz, söz konusu eserler aynı zamanda sanatsal değer taşımaktadır. Bütün bunlar Türk ve Moğol tarihini zenginleştirmektedir. Genellikle Moğol topraklarında yaşamış eski göçebe halklarının tarih ve kültür mirasları arkeolojik kazı çalışmaları sonucunda ortaya konulduğunda şüphesiz tarihin derinliğini ortaya çıkaracaktır. Moğolistan'da, Orhun yazıtlarının bulunması, tarihte daha önce bu denli açıklanmamış Türk kabileleri ve halklarının yaşam biçimi, ekonomik durumu, sosyal yapısı, kültür, gelenek, soy bilgisi ve siyasi ilişkilerdeki pek çok sorunun ortaya konulmasında oldukça önem taşımıştır.

Göçebe halkının kullandığı yazılar şu an bile birçok bilim adamının dikkatini çekmeye devam etmektedir. Göktürklerin kullandığı yazının ilmi adı "Runik"tir. Hunların Çin yazısının dışında Runik yazıya benzer bir başka yazı kullandıklarına dair bazı görüşler mevcuttur. Bu yazının XI. yüzyıla kadar Türkler tarafından kullandığı düşünülmektedir. MS. VI. asırda Türklerin Runik yazıya geçmeden evvel Sogd yazısını kullandığına dair görüşler de vardır. Yine Uygurların Sogd yazıyı temel alarak Uygur yazısını oluşturdukları bilinmektedir. Daha sonra bu yazı Cengiz Han'ın döneminde daha da geliştirilerek günümüze kadar gelmiş, bugün Moğollar tarafından kullanılmaktadır. Bundan Türklerin ve Moğolların, binlerce yıldan beri yazı kültürüne sahip oldukları sonucu çıkartılabilir. Göçebe halkların kültürel değeri olmadığını ve cahil olduklarını ileri süren Avrupa düşünce tarzı böylelikle bu kanıtlarla çürütülmüştür. Eski Hunlar, Türkler ve Moğollar hakkında göç edip otlak yer aramaktan başka bir uğraşlarının olmadığına dair sakat ve dar görüşlerde çoktan çürütülmüştür.

■ Moğollarda Örf ve Adetler

Moğollar, için misafir kim olursa olsun daima iyi kabul görür. Ev sahibi nesi varsa gelen misafirle memnuniyetle paylaşır; yiyeceğinin en iyisini, ger-çadırın en rahat yerini, sıcak sobanın en makbul köşesini ona ikram eder. Bir misafirin ger-

çadıra girerken elindeki kırbacını dışarıda bırakması adettir. Kırbaçla içeri girmek hakaret sayılır. Otururken ateşe doğru ayak uzatmak aile ocağına hakaret sayılır. Misafirin bağdaş kurup oturması lazımdır. Ev sahibi tarafından misafir en iyi yere oturtulur, dayanması için arkasına yastıklar konur ve sonra kımız veya çay ikram edilir. Eğer ev sahibi misafire ziyareti ile kendisine şeref vermiş olduğunu ifade etmek isterse, beyaz veya mavi bir ipek çevre üzerinde bir tas kımız ikram edilir. Gösteriş ve israfı hiç sevmezler. Genelde siyaset hiç konuşulmaz, siyasetle meşgul olmazlar. Gerlerinde huzur ve sükûn içinde yaşarlar. Sık banyo yapmazlar, çok eskiden kalma bir itikat vardır. İnsan bütün vücudunu birden yıkarsa balık olur derler. Şüphesiz bu itikat eskiden suyun kıt olduğundan olsa gerek. Balık pek sevmezler. Çocukları balık istediğinde bunu aile reisi hakaret sayar. Ev reisi çocuğuna niye ben sana et yedirmiyor muyum sen balık istiyorsun diye hiddetlenir. Büyük ölçüde beslenme alışkanlığını, et (koyun, keçi, sığır bazen at etleri) bolluğuyla belirleyici olmuştur. Nişastalı yemekler, pirinç, iştah açıcı ve hoş kokulu kökler, yeşillikler ve özellikle baş soğan, sarımsak ve patates için her geçen gün gelişen bir tat söz konusudur. Yazın süt çok bol olur. Kış için Moğollar uzun süre dayanacak ürünler yaparlar. Bunlar arasında aruul (bir çeşit kurutulmuş küçük boyda ev peyniri), byaslag ve eezgü (ekşimiş süttten yapılan iki çeşit peynir), tsagan tos (sütün kaymağından yapılır) ve shar tos (eritilmiş tereyağı) vardır. Taze süt, ekseriyetle yağı alınmadan, çaya konarak içilir. Moğollar arasında bunlar çok üretilir ve tüketilir.

Moğolistan'da insanlar bayram ve özel günlerinde, az da olsa diğer günlerde geleneksel kıyafetleriyle dolaşırlar. Asırlardan beri, atalarından kalma, modası ve rengi değişmeyen bu kıyafetlerin, pek şekli de değişmez. Del-elbisenin boyu çizme ve ayakkabılarını kapatacak şekilde ve belleri kuşakla sıkıca bağlanmış kol kısımları elleri geçecek şekilde uzun, ayakkabı ve çizmelerin içi tüylü ve deri'den yapılmış giysiler, soğuklardan koruyacak ve dayanıklı yaklaşık sekiz yüz yıldan beri bu giysilerin giyildiği rivayet edilir.

Erkeklerin, kadınların ve çocukların, asil olsun avamdan olsun, elbiseleri hep aynıdır. At üzerinde hareketlerine mani olmamak için yandan yırtmaçlı bir del-entarinin altına pantolon ve gömlek giyerler. Erkekler ve evlenmemiş kızlar del-entariye ilaveten ceket, khurem, soğuk havalarda del'in-elbisenin üzerine giyilir. Erkekleri ise, bellerine ipek bir kuşak sararlar. Evli kadınlar del-entariyi bel kısmını boş bırakırlar. Herkes kalın deriden uzun çizmeler giyer. Çizmelerin ucu sivri ve gökyüzüne doğru kıvrılmıştır. Bunun sebebini sorduğumda, toprağa saygıdandır, diye belirttiler. Ayakkabının özellikle çok temiz olmasına ehemmiyet verirler. Erkeklerde botlar topuksuz ve uçları yukarı kalkıktır. Kadınlarda ise genelde topuklu ayakkabı tercih edilir. Moğollarda moda hiç değişmez, bu sebeple bayram elbiseleri nesilden nesile intikal eder ve renkleri zaman geçtikçe daha güzel bir hal alır. Evli kadınların ve kızların birçok çeşit şapkaları vardır. Şapkalar genç-yaşlı, yaz-kış, kadın erkek, moda-günlük, tatil-tören şapkaları olarak şekil ve maksat farkına sahiptir. Bildiğim kadarıyla yaklaşık 60 çeşit ve türde şapka vardır. Kadın şapkaları, türkuaz kaplı şeritlerle erkeklerinkinden daha dekoratiftir. Bazı şapkalar çok kıymetli taşlarla işlenmiştir ve genç kızların çeyizinde mutlaka birkaç adet şapka bulunur. Ayrıca her kadının mercan ve elmas kakmalı gümüş veya altından enfiye şişesi vardır. Her erkeğinde kadınlarinkinden biraz büyük bir enfiye şişesi vardır, kuşağında taşır. Moğolistan'da, Moğollar ve diğer kabileler hep aynı giysileri ve modelleri tercih ederler. Soğuklardan korunmak için olsa gerek. Yukarıda belirttiğimiz kıyafetler genelde kışın daha çok görülür. Yazları ise daha ince ve içinde rahat edebilecekleri giysiler tercih edilir.

Moğollar, doğaya ve tabiata çok düşkünlüdürler. Özgürlüklerine düşkün olduğu gibi, kendileri gibi hayvanlarının da, genelde at, deve, yak ve koyunlarının da doğa'da özgürce yemlenmesini ve dolaşmasını isterler. Kışın soğuklardan hayvanlarının telef olduğunu gördüğümde, kendilerine isterlerse, Türkiye'de olduğu gibi ahır ve avlu yapabileceğimizi söylediğimde kesinlikle olmaz, bizim hayvanlarımız açıkta olmalı, açıkta dolaşmalı

dediler. Belki de haklılar, çünkü Moğolistan'da üç milyon nüfus, Altmış milyon hayvan var.

■ Moğollarda Yaşam

Moğollar, tabiat, iklim ve hava hakkında bilgileriyle, hayvan yetiştiriciliği, değişik mevsimlerde otlatma ve sulama metotlarının özgün yollarını bulmuşlardır. Göçebe şartlarında hayvansal üretim işleyiş sanatını geliştirmişlerdir. Çobanlar, bilgilerini dikkatle koruyarak ve bunları kendi tecrübeleriyle zenginleştirip gelecek nesillere şifahi olarak aktararak, günlük pratiklerinde bu bilgileri maharetle kullanmaktadırlar. Moğollar, asırlardır deneme yanılma yoluyla bir bilgi havuzu oluşturmuşlardır. Bu bir halk bilimi olarak isimlendirilebilir. Aksakallar tarafından toplanan geniş bilgi ve birikim gelecek nesillere aktarmak amacıyla maddi ve manevi bilgiyi harmanlayarak ve Çobanların kazanılan tecrübesiyle birleştirerek daha da zenginleşen bilgi birikimini toplum yararına kullanmaktadırlar.

Moğollar, geçimlerini hayvancılıkla temin etmektedirler. Genel de de hep büyük baş hayvan yetiştirmektedirler. Yaz kış hayvanları dışarıda kendi kendini beslemektedir. Küçükbaş yani kümes hayvanına hiç rastlamadım. Her halde soğuklardan olsa gerek, kümes hayvancılığı bu bölgede yapılmamaktadır.

Moğollar, bozkırda Ger adını verdikleri çadırlarda yaşarlar. Göçebe hayatın başkent dışında devam ettiği bozkırda, yaşamlarını devam ettirebilmek için mevsimsel göçe ihtiyaç duyulur. Bölgede bitki örtüsü orman türü değildir. Kara iklimi hâkim olup, yazların ve kışların sıcaklık farkı oldukça fazladır. Moğollar, çadırları (Ger)'ini, yüzyılların iklim şartları oluşturmuştur. Bunlar ahşap ince iskeletli, çapraz örülür, çadır bezi en az sekiz santimli keçe'den muhkem açılıp kapanabilme özelliği olan hafif yuvarlak, üstü soba borusunun takılabileceği yazın sıcağa kışın soğuğa karşı dayanıklı tasarlanmıştır. Ger-çadırlarında hayatın zaruri ihtiyaçları için lazım olan şeylerden başka bir şey bulunmadığı ve burada yaşayan insanların yiyecekleri çok basit olduğu için kadının

işleri pek az zaman alır. Kışın et ve patates ağırlıklı, yazın ise süt ve peynirden başka bir şey yemedikleri cihetle iş büsbütün azalır. Moğolların, en sevdiği şey votka, bira ve kısrak sütünden yaptıkları Kımız'dır. Şehirde Bira, en çok tüketilen içkidir. Taşrada ise, Votka ve Kımız en çok tüketilen içkidir. Kımız yalnız harareti teskin etmekle kalmaz, açlığı da giderir. Kımız, kısrak sütünü bir tuluma doldurup birkaç gün güneşe asmakla yapılır. Sütü bir günde birkaç defa karıştırmak lazımdır. Ger-çadıra girişte masa üzerinde ağız açık bir kaptaki Kımız, sürekli bulunur her içeri girişte kepçeyle karıştırılır. Kımız dışında, Moğollar çayı pek sevmezler. Sigara ve tütün tüketimi ise, son zamanlarda yaygınlaşmıştır.

Ger-çadırların içi fevkalade derli topludur. Ger-çadır tabanı yerden 10-15 santim yüksektedir. Taban keçeyle kaplanmış olup, post ve minderler serilidir. Dışarıdaki gürültüler bu ger-çadırların içinden işitilmez. Kışın ortada bir kalın sacdan soba vardır ve ayrıca küçük de bir mangal bulundurulur. Ger-çadır önünde çakılı iki direk bulunur. Bu direklere atlar bağlanır.

Ger-çadırdaki içeri girilip çıkılınca kapı eşiğine basılmaz, basılması uğursuzluk sayılır. Kapının eşiğine bilerek basan kişi ev sahibini çiğnemiş, ona hakaret etmiş sayılır. Ger-çadır kapıları genelde boyalı ve açık renk olur, mavi ve turkuaz rengi en çok benimsenen renktir. Ger-çadıra misafir olarak gelen bir yabancıнын ger-çadır kapısını çalması görgüsüzlük olarak algılanır. Misafir ev sahibine geldiğini bildirmek için "Nohoi hori" köpeği tut diye bağırır veya hızlı bir şekilde öksürür. Böylece gere-çadıra girebilmek için müsaade istediğini anlatmış olur. Dışarıdan ger-çadıra yemek davetine gelen misafirlerin içinde yaşça veya makamca büyük olan misafire bir bıçak verilir. Genelde misafir için statüsüne göre at, yak, yâda koyun kesilir. Bu misafir sofraya gelen etin kaburga kemiğini eline alır, sofrada bulunanlara birer parça et keserek ikram eder. Kemikte hiç et kalmaz, cebinden çıkardığı bir miktar kâğıt parayı bu kemiğe sararak ger-çadırın tahtasının arasına sıkıştırır bu evin sahibine

katkı amacıyla yapılan kibarca bir yardımdır.

■ Taşrada Moğol'un Bir Günü

Taşra'da Moğollar sabah çok erkenden kalkarlar. Hep mesut ve neşeli, tehlike anında ise soğukkanlı ve akli başında hareket ederler. Açık havada dolaşmayı çok severler. Çocuklar daha küçükken ata binmeyi, ok atmayı ve güreş tutmayı buluş çağına gelmeden öğrenirler. Yorulacak kadar iş görmezler. İhtiyaçları azdır. Hiç acele ve telaş etmezler. Bir şey yapacaklarsa (margaaş) yarın derler, yarın dedikleri bir yıl sürebilir. Geçen her bir saatten azami zevki alırlar. Onlara heyecanlı mesajlar gelmez, televizyon pek izlemezler, gazeteleri de yoktur. Ne yetişilecek trenleri vardır, ne de geç kalınacak daire-işyerleri. Kışın çok sıcak çadırları (ger), yumuşak yatak ve her daim hazır olan kımız ve votka ile kurulmuş olan sofralarıyla ne sinirleri gerilmiş, nede suratları asılmıştır. Dar sokakları, sıkışık trafikleri, ne ödemesi gecikmiş banka kartları, ne de elektrik ve doğalgaz faturaları diye bir dertleri vardır.. Sinir buhranı bilmedikleri bir şeydir. Ben batı toplumlarında olduğu gibi bazı ihtiyaçların, burada da olmasını istermişiniz dediğimde, bu ihtiyaçlar başka memleketlerde iyi olabilir; fakat burada bizim bunlara ihtiyacımız yoktur. Böyle olduğumuz gibi mesuduz ve halimizden memnunuz. Moğollar, itibarlarına çok düşkündürler. Bir atasözü der ki ; "muu amid yavsnaas ner turte-i sain ukh" (itibarlı ölmek itibarsız yaşamaktan daha iyidir), bir diğer atasözü ise; "ner khugarsnaas yas khugar n'deer" (birinin gönlünü kıracağına bir kemik kır), derler.

Moğollar, bozkırda "ger" adını verdikleri çadırlarda özgürce yaşarlar. Göçebe hayatın başkent dışında devam ettiği bozkırlarda, yiyecek bulmak için mevsimsel göçe ihtiyaç duyulan ve ağaçların az olduğu aşırı sıcak ve soğuşu bir yıl içinde fazlasıyla yaşayan bu ülkede, yüzlerce yıl boyunca, hatta Cengiz Han'ın zamanından da önce Moğolların, ger adını verdikleri, ahşap iskeletli, keçe ve çadır bezinden, katlanabilir yuvarlak çadırlarına güvenmişlerdir. Bunlar

hafif, kurulması kolay, kışın sıcak ve yazın da esintiyi almak için kolaylıkla açılabilen ger-çadırlardır.

Yerleşim belirli kurallar içinde yapılıyor. Ger-çadırın kapısı, her zaman güneşe, sert kuzey rüzgârlarından uzağa bakıyor. "Ger"'in sol kanadı erkeklere ait. Kıymız (airag) çalkalama torbası, eyer sehpası, bir yatak ve bir iki de erzak sandığı buradadır. Misafirler içeriye soldan girerler ve çadırın yarısını kat edip köşede kendilerine ayrılmış taburelere oturmadan önce genelde durup kıymızı karıştırırlar. Çoğu "ger"de beklenmedik misafirler için, içinde genelde peynir ile tuzlu ve sütlü Moğol çayı ya da votka olan, bir misafir tabağı bulunur.

Anadolu'da yıllar önce yaşadığımız ev, çevre, giyim-kuşam, yeme-içme ve inanç ile ilgili yaşanan örf ve adetlerin neredeyse tümü Ata yurttaki Moğol topluluğunda günümüzde de aynen yaşanmakta olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. O kadar çok benzerlikler mevcut ki toplumun her alanında kendini göstermekte ve yaşanmaktadır. Özellikle inanç kısmı yerinde mutlaka araştırılmalı çok gizli kalmış veya az bilinen Şaman ve Kamlık ile ilgili elde edilecek veriler Türk araştırmacılar tarafından bu bilgi ve birikimler geleceğe mutlaka aktarılmalıdır diye düşünüyoruz.

Türk tarih ve kültürünü Moğolsuz değerlendirmek eksik ve yetersiz kalacağını rahatlıkla söyleyebiliriz. Moğolistan kültür coğrafyası genç ve idealist araştırmacıları beklemektedir. Bu beklentinin uzun süreli olamayacağını da burada belirtelim. Çünkü Moğolistan kültür coğrafyası da gelişmekte ve yeni şartlara göre değişmektedir. On yıl önceki gördüğümüz ve yaşadığımız Moğolistan ile bugünkü gördüğümüz ve yaşadığımız Moğolistan bir birinden çok farklıdır. Değişim ve dönüşüm dünyada olduğu gibi Moğol topluluğunda kendisini hissettirmektedir.

■ Sonuç

Tarihin derinliklerinde, bir zamanlar fırtına gibi esen, doğudan-batıya cihana düzen vermeye çalışan, Moğol

İmparatorluğu'nun hüküm sürdüğü Türklüğün mukaddes toprakları da sayılan, ana yurttan uzun süre bulunmaktan, bu topraklarda nefes alıp vermekten büyük bir haz duyuyorum. Moğolistan bulunduğu konum itibarıyla dünyanın en eski medeniyetlerine ev sahipliği yapmış ve çok köklü tarih ve kültürel mirası barındırmaktadır.

Ayrıca Moğolistan, Türk tarihi ve kültürü açısından çok önemli ülkelerden biridir. Tarihte kurulan Türk İmparatorlukları ve Türk devletlerinin bu coğrafyada kurulmuş olması; Türk dili ve kültürüne ait eserlerinin ve kültürel unsurların burada bulunuyor olması gibi sebepler, Moğolistan'ı Türkiye için çok önemli kılmaktadır. Ayrıca, bugün yine bu topraklarda yaşayan Türk kökenli toplulukların da hâlâ eski kültürel yaşamlarını sürdürüyor olmaları, eski Türk yaşamını araştırmaya çalışanlar için büyük bir nimet, Moğolistan coğrafyası ise günümüze kadar muhafaza ettiği eserlerle Türklük ve Türkler için araştırılmaya değer büyük bir fırsattır.

Turan CAN,
TİKA-Araştırmacı.

Ulanbator-Moğolistan.

* * *

Awtoryň elektron salgysy:
tturancan@hotmail.com Ýol ýazgylary